
ЛАЗОРКО О.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент, докторант кафедри
загальної та соціальної
психології, Східноєвропейський
національний університет,
м. Луцьк, Україна

КООРДИНАТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦІВ В РІЗНИХ УМОВАХ ПРАЦІ

У статті презентовано теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування змісту психологічного благополуччя професійної реалізації фахівців в різних умовах праці. Окреслено основні аспекти запропонованої дослідницької позиції теоретичного аналізу і розробки програми емпірико-діагностичного вивчення. Теоретична концептуалізація проблеми торкається розгляду аспектів психологічного благополуччя особистості в межах соціально-професійної реалізації. Зазначено специфічність дослідження психологічного благополуччя фахівців, які працюють в звичайних та емоційно-напружених умовах. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дає змогу конкретизувати координати психологічного благополуччя медичних працівників, які працюють в різних умовах емоційної напруженості. Визначено модальні ознаки психологічного благополуччя у лікарів та медичних сестер з різним стажем професійної діяльності, які працюють в різних умовах емоційної напруженості.

Ключові слова: психологічне благополуччя, професійна реалізація, емоційно-напружені умови, медичні працівники.

В статье представлены теоретико-методологическое и эмпирическое обоснование содержания психологического благополучия профессиональной реализации специалистов в различных условиях труда. Определены основные аспекты

предложенной исследовательской позиции теоретического анализа и разработки программы эмпирико-диагностического изучения. Теоретическая концептуализация проблемы касается рассмотрения аспектов психологического благополучия личности в рамках социально-профессиональной реализации. Указано специфичность исследования психологического благополучия специалистов, которые работают в обычных и эмоционально-напряженных условиях. Разработана программа эмпирического исследования, а также комплекс использованных методов математической обработки результатов исследования позволяет конкретизировать координаты психологического благополучия медицинских работников, работающих в различных условиях эмоциональной напряженности. Определены модальные признаки психологического благополучия у врачей и медицинских сестер с разным стажем профессиональной деятельности, работающих в различных условиях эмоциональной напряженности.

Ключевые слова: *психологическое благополучие, профессиональная реализация, эмоционально-напряженные условия, медицинские работники.*

The article represents theoretical, methodological and empirical grounding of the content of psychological well-being of professional realization of specialists in different work conditions. The main aspects of the proposed research position of theoretical analysis and program development of empirical diagnostic study have been outlined. Theoretical conceptualization of the problem concerns consideration of the aspects of psychological well-being of personality within the social and professional realization. The specificity of studying the psychological well-being of specialists working in normal and emotionally tense conditions has been indicated. The developed program of empirical research and also complex of used methods of mathematical processing of the research results enables to concretize coordinates of psychological well-being of health professionals working in different conditions of emotional tension. Modal features of psychological well-being of doctors and nurses with different professional experience working in different conditions of emotional tension have been determined.

Key words: *psychological well-being, professional realization, emotionally tense conditions, health professionals.*

Постановка проблеми. Повноцінне життя людини, сповнене реальними цінностями і принципами, визначає траєкторію його розгортання, векторизація якого зумовлена фактом психологічного благополуччя. Останнім часом усе помітніше стає необхідність звернення до позитивного психологічного функціонування особистості, завдяки якому людина може відчувати себе повноцінним суб'єктом як особистісної, так й професійної реалізації. Щодо конкретизації психологічного благополуччя фахівців, які працюють в різних умовах, то актуальність постановки є безперечною, адже факт професійного функціонування в емоційно-напружених умовах діяльності вимагає від фахівців подвійного зусилля у вирішенні емоційно-напружених чи то навіть, екстремальних ситуацій. Як у випадку професійної діяльності медиків, професійна діяльність яких пов'язана із інтенсивною міжособистісною взаємодією із «важким контингентом» (хворими людьми). Таким чином, окреслена проблема актуалізує як проблеми соціально-психологічної адаптації фахівців, які працюють в різних умовах, так й вимагає розробки нових психологічних проектів щодо формування професійної безпеки особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для даного дослідження важливого значення набувають праці,

в яких висвітлено аспекти професійної реалізації фахівців, які працюють в різних умовах емоційної напруженості (В. Бойко, Н. Водопьянова, Дж. Грінберг, Є. Ільїн, Р. Лазарус, В. Медведєв, Г. Нікіфоров та ін.); аспекти психологічного благополуччя особистості як соціально-психологічного явища співвідношення людиною своїх актуальних і потенційних можливостей, її актуального рівня розвитку з вимогами професійного середовища (В. Бодров, Ж. Вірна, Ю. Забродін, Є. Климов, М. Пряжніков, А. Фонарьов та ін.); концептуальні питання щодо етики та деонтології професійної діяльності медичного працівника (І. Гурвіч, І. Жукова, Б. Карвасарський, С. Лібіх, В. Ташликов, Й. Харді, О. Шевченко, Л. Юр'єва та ін.).

Провівши аналіз проблеми в психологічній літературі помічаємо певний дефіцит теоретико-емпіричного матеріалу. В той же час результати багаточисельних досліджень доводять, що професійну діяльність лікарів слід відносити до таких видів діяльності, яка ставить підвищені вимоги до фізичного і психічного здоров'я професіоналів, що зумовлює необхідність комплексної розробки програми психологічного забезпечення професійного здоров'я цих фахівців. А дослідження психологічного благополуччя медичних працівників становить безсумнівний інтерес, позаяк дає змогу по-новому подивитися на поведінку

суб'єкта професійної діяльності. Також проблема вивчення невротизації особистості ставиться в плані не тільки експериментальних досліджень, але й плані теоретичного обговорення в силу дефіциту існуючих доробок.

Метою запропонованого матеріалу є теоретичне обґрунтування проблеми та представлення емпіричного матеріалу щодо визначення центральної позиції стану психологічного благополуччя професійної реалізації фахівців в різних умовах діяльності.

Виклад основного матеріалу. Центральним психологічним конструктом запропонованого матеріалу є психологічне благополуччя особистості, який у психології вивчається порівняно недавно, але на сьогоднішній день вміщує основні аспекти його конкретно-наукового виміру. Передусім йдеться про розроблені моделі психологічного благополуччя людини, представлені у психоаналізі, теорії психосинтезу, гештальтпсихології, гуманістичній психології тощо (Р. Ассаджіолі, А. Лоуен, А. Маслоу, Р. Мей, Ф. Перлс, К.Роджерс та ін.).

Переважно у кожній із запропонованих моделей при розгляді психологічного благополуччя особистості, йдеться про особливості раціональної організації життя через переживання особистістю почуття задоволеності від життя, яке досить часто розглядається в різних аспектах через складник щастя, задоволеністю працею, задоволеністю життям тощо. На нашу думку, саме задоволеність життям складає реальний конструкт психологічного благополуччя людини. Основна функція психологічного благополуччя, на думку Р. Шаміонова, полягає у створенні динамічної рівноваги між особистістю й навколишнім світом [5]. Тому психологічне благополуччя може бути і як передумова узгодженості між осо-

бистістю й середовищем, і як один із критеріїв соціально-психологічної адаптації.

Серед структурних компонентів психологічного благополуччя О. Ширяєва виокремлює афективний, метапотребовий, світоглядний, інтрарефлексивний та інтеррефлексивний [6, с. 12]. Головними критеріями психологічного благополуччя особистості, відзначає автор, є об'єктивна успішність і суб'єктивне переживання благополуччя, що виявляється у відчутті щастя й задоволеності життям у цілому.

Задоволеність або незадоволеність життям визначає дуже багато вчинків суб'єкта, різні види його діяльності й поведінки: побутового, економічного, політичного характеру. На переживання благополуччя (або неблагополуччя) впливають різні сторони буття людини, у ньому інтегровано багато особливостей ставлення людини до себе й навколишнього світу. У нашому випадку йтиметься про особливості психологічного благополуччя у професійній реалізації медичних працівників в різних умовах праці, які безпосередньо пов'язані із аспектами професійної адаптації цих фахівців.

Добре відомим є факт, що процес адаптації є безперервним, але його активізація настає тоді, коли в системі «суб'єкт праці – професійне середовище» виникає неузгодженість. У процесі адаптації виділяють три періоди – адаптативна напруга, стабілізація, адаптативне виснаження, – які відображають співвідношення стану енергетичних, інформаційних, поведінкових ресурсів суб'єктів праці і вимог виробничого середовища [4]. Класично у психології виділяють такі етапи професійної адаптації: первинна, період стабілізації, можлива дезадаптація, вторинна дезадаптація, вікове зниження адаптаційних можливостей

[3]. Також професійну адаптацію розглядають як пристосування індивіда до певного виду професійної діяльності, певного соціального оточення, умов праці та особливостей конкретної спеціальності. Тому успішність професійної адаптації є залежною від схильностей адаптанта до конкретної професійної діяльності, збігу суспільної та особистої мотивації праці тощо [2]. Слід зазначити, що психологічна адаптація проявляється у підвищенні функціональної надійності, емоційної стійкості, в адекватності емоційних переживань професійних успіхів та невдач, що у загальній сукупності визначає міру психологічного благополуччя професійної реалізації фахівця. Межа психологічного благополуччя професійної реалізації особистості повинна співпадати із межами професійного простору, що як «інтегроване психологічне утворення особистості, забезпечує її автономність та збереження професійної ідентичності» [1, с. 107].

В межах даного дослідження логічним є розгляд репрезентативного зв'язку між рівнем психологічного благополуччя та змістом професійної ідентифікації і станом задоволеності працею медичних працівників. Більш того нами було враховано професійний стаж фахівців, які працюють в емоційно-напружених умовах діяльності. Для емпіричного підтвердження сформульованих нами теоретичних положень щодо обґрунтування центральної позиції взаємозв'язку між рівнем психологічного благополуччя та змістом професійної ідентифікації і станом задоволеності працею медичних працівників та визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на вибірці медичних працівників (лікарі та медичні сестри), що склала 441 особу. Науково-

дослідницька робота здійснювалась на базі Луцької міської дитячої поліклініки, Луцького центру первинної медико-санітарної допомоги № 2 та Волинської обласної інфекційної лікарні. Вибірку медичних працівників було диференційовано за двома критеріями – *стаж і умови професійної діяльності* (група медичних працівників із стажем професійної діяльності до 5-ти років (адаптанти (А)) (n=205), серед яких 90 медичних працівників працюють у поліклініці (група 1 (А)), а 115 – у інфекційній лікарні (група 2 (А)) та група медичних працівників із професійним стажем більше 5-ти років (майстри (М)) (n=236), серед яких 124 медичних працівників працюють у поліклініці (група 3 (М)), і відповідно 112 – у інфекційній лікарні (група 4 (М)). Під час формування вибіркової сукупності було дотримано вимог щодо її змістовності та еквівалентності, що виражалося у нормальному розподілі емпіричних даних з усієї вибірки.

Серед діагностичних методик використовувалися методики: визначення задоволеності працею (А.В. Барташева), шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптація Н. Н. Лепешинського) та методика вивчення професійної ідентичності Л. Шнейдер. При обробці результатів констатувального експерименту використовувався кореляційний аналіз для встановлення взаємозв'язку між діагностованими показниками.

Так в результаті кореляційного аналізу у групі 1 (А), нами зафіксовано, що рівень психологічного благополуччя цих медичних працівників локалізований у показниках позитивних взаємин з іншими та автономії, що тісно пов'язано із інтересом до роботи, і не дає підстав для переживання передчасної ідентичності (рівень значущості $p \leq 0,05$) (Рис. 1).

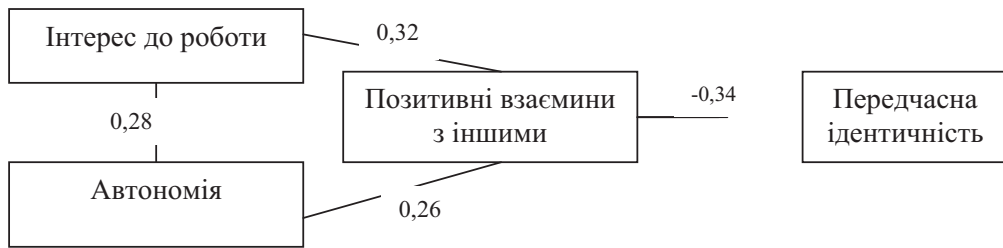

Рис. 1. Кореляційна плеяда статистично значущих взаємозв'язків між показниками психологічного благополуччя, задоволеності працею та професійної ідентичності у групі 1 (А)

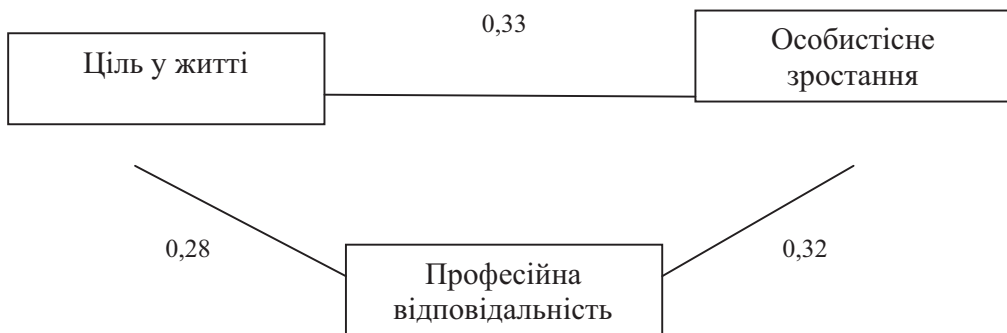

Рис. 2. Кореляційна плеяда статистично значущих взаємозв'язків між показниками психологічного благополуччя, задоволеності працею та професійної ідентичності у групі 2 (А)

У групі 2 (А) зафіксовано кореляційну плеяду, у якій рівень психологічного благополуччя визначається тенденціями до особистісного зростання і вмінням ставити життєві цілі, що знаходить прояв у сформованій професійній відповідальності (рівень значущості $p \leq 0,05$) (Рис. 2).

Кореляційна плеяда показників психологічного благополуччя, задоволеності працею та професійної ідентичності у групі 3 (М) демонструє психологічне благополуччя у вміння керувати оточенням, яке супроводжується ознаками передчасної ідентичності, які блокують задоволеність досягненнями на роботі та умовами праці (рівень значущості $p \leq 0,05$) (Рис. 3).

У групі 4 (М) зафіксовано кореляційну плеяду між показниками психологічного благополуччя у прагненні до особистісного зростання і розвитку само прийнятті, які супроводжуються професійною відповідальністю та досягнутою професійною ідентичністю (рівень значущості $p \leq 0,05$) (Рис. 4).

Проведене дослідження дало змогу виокремити модальні ознаки психологічного благополуччя у лікарів та медичних сестер з різним стажем професійної діяльності, які працюють в різних умовах емоційної напруженості. В результаті відмічено тенденційну закономірність: так у групі медичних працівників, які працюють у поліклініках, більш виокремлюється само-

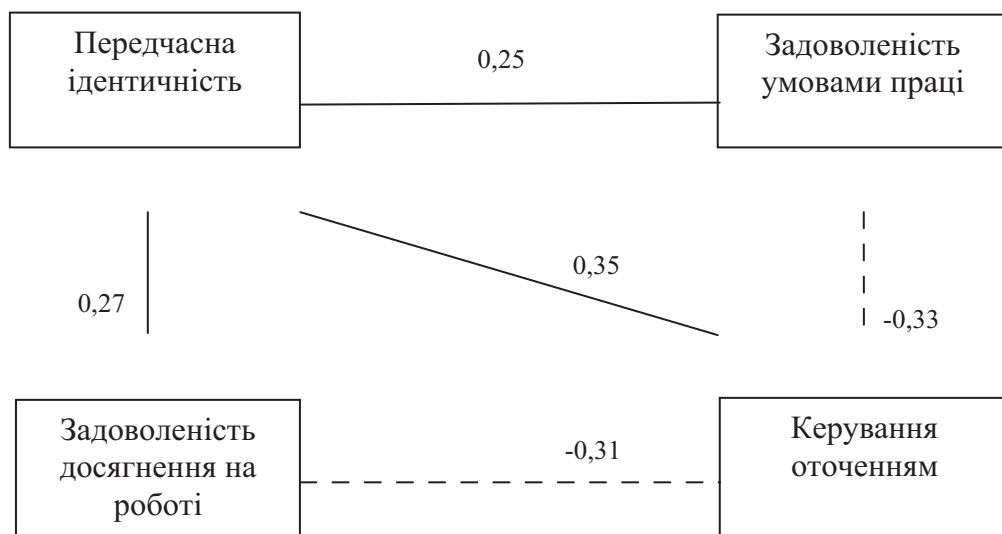

Рис. 3. Кореляційна плеяда статистично значущих взаємозв'язків між показниками психологічного благополуччя, задоволеності працею та професійної ідентичності у групі 3 (М)

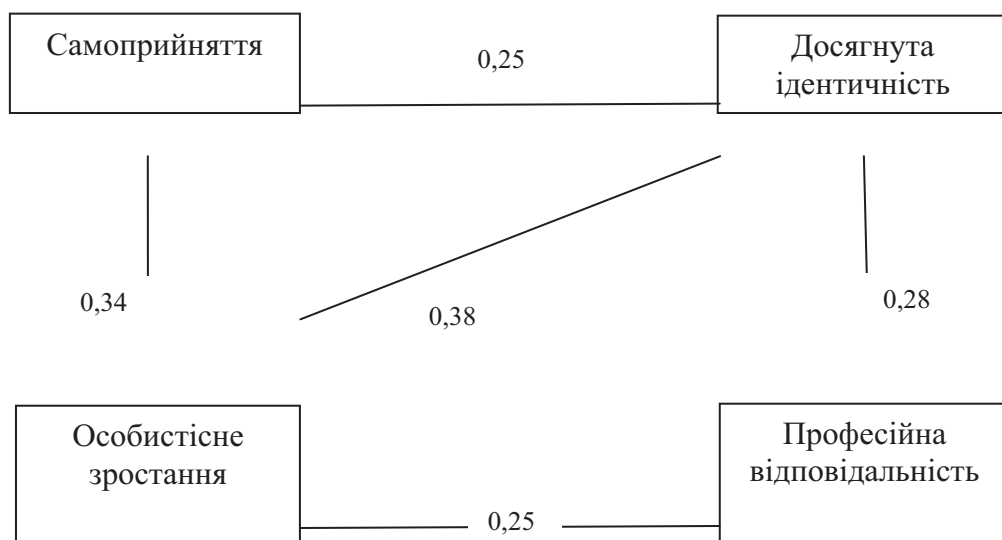

Рис. 4. Кореляційна плеяда статистично значущих взаємозв'язків між показниками психологічного благополуччя, задоволеності працею та професійної ідентичності у групі 4 (М)

визначення й незалежність, здатність оцінювати себе, виходячи з особистих стандартів і вміння обирати або створювати умови задля задоволення власних потреб і цінностей; в той же час слід відмітити, що у групі адаптантів, за рахунок сформованого інтересу до роботи, відбувається блокування передчасної ідентичності, яка більш ймовірно носить характер навіюваної, на відміну від групи медичних працівників, які працюють більше 5-ти років, у яких передчасна ідентичність, визначена надмірною авторитарністю, визначає зміст професійної задоволеності умовами і досягненнями у роботі, але не дає можливість ефективно вибудовувати довірливі і емпатійні відносини з іншими, і, як результат часто переживати фрустрованість у міжособистісних взаєминах.

У групі медичних працівників, які працюють в емоційно-напружених умовах, відмічено виражену цілеспрямованість та присутність переконань, які надають життю сенсу, вони відповідальні за безперервний розвиток

і реалізацію свого професійного потенціалу, і при цьому визначаються позитивним ставленням до себе, що групі адаптантів відображається на їх професійній відповідальності, а групі майстрів ще й на досягнутій професійній ідентичності як найвищій ознаці сформованого почуття спрямованості і осмисленості життя.

Висновки і перспективи. Запропоноване теоретичне та емпіричне дослідження дає змогу висувати до модальні позиції взаємозв'язку між рівнем психологічного благополуччя та змістом професійної ідентифікації і станом задоволеності працею медичних працівників, які можна вважати потужними факторами професійної адаптації особистості. Перспективами подальшого вивчення проблеми вважаємо кваліфіковану деталізацію складання емпіричних програм з вивчення психологічного благополуччя фахівців інших спеціальностей відповідно до змодельованої програми організації дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вірна Ж.П. Професійний простір особистості: від ознак дисциплінарності до реальності суб'єктивного моделювання / Ж.П. Вірна. – Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. – Випуск 23. – Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2014. – С. 100-111.
2. Ильин Е.П. Работа и личность: трудоголизм, перфекционизм, лень / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 224с. (серия «Мастера психологии»).
3. Климов Е.А. Введение в психологию труда: учебник для студентов вузов / Е.А. Климов. – М. : Культура и спорт, «Юнити», 1998. – 350 с.
4. Психология профессионального здоровья: учеб. пособие / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб. : Речь, 2006. – 480с.
5. Шамяионов Р. М. Психология субъективного благополучия личности / Раиль Мунирович Шамяионов. -- Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2004. -- 180 с.
6. Ширяева О. С. Психологическое благополучие личности в экстремальных условиях жизнедеятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ольга Сергеевна Ширяева. -- Петропавловск-Камчатский, 2008. – 254 с.

TRANSLITERATION OF RESOURCES:

1. Virna Zh. *Profesiyniy prostir osobistosti: vid oznak distsiplinarnosti do realnosti sub'ektivnogo modelyuvannya* / Zh.P. Virna. – *Problemi suchasnoyi psihologiyi : zb. nauk. prats Kam'yanets-Podil'skogo nats. un-tu im. Ivana Ogiienka, In-tu psihologiyi im. G.S.Kostyuka NAPN Ukrayini*. – Vipusk 23. – Kam'yanets-Podil'skiy : «Aksioma», 2014. – S. 100-111.
2. Ilin E.P. *Rabota i lichnost: trudogolizm, perfektsionizm, len* / E.P. Ilin. – SPb. : Piter, 2011. – 224s. (seriya «Mastera psihologii»).
3. Klimov E.A. *Vvedenie v psihologiyu truda: uchebnik dlya studentov vuzov* / E.A. Klimov. – M. : Kultura i sport, «Yuniti», 1998. – 350 s.
4. *Psihologiya professionalnogo zdorov'ya: ucheb. posobie* / Pod red. G.S. Nikiforova. – SPb. : Rech, 2006. – 480s.
5. Shamionov P. M. *Psihologiya sub'ektivnogo blagopoluchiya lichnosti* / Rail Munirovich Shamionov. – Saratov : Izd-vo Saratov. un-ta, 2004. – 180 s.
6. Shiryayeva O.S. *Psihologicheskoe blagopoluchie lichnosti v ekstremal'nykh usloviyakh zhiznedeyatel'nosti : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01* / Olga Sergeevna Shiryayeva. – Petropavlovsk-Kamchatskiy, 2008. – 254 s.